

ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ПРАВА

УДК 343.138; 343.139

DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-4.1>

С. Р. Рафальонт, асистент кафедри кримінального процесу і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАГАЛЬНИХ ПОЛОЖЕНЬ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ ПОЧ. XIV – ДО СЕР. XX СТ.

Аргументовано, що витоки правил, що становлять загальні положення судового розгляду кримінального провадження, сягають XVI ст. – періоду дії на теренах сучасної України статутів Великого князівства Литовського, Руського, Жемайтійського (Литовських статутів).

Зазначено, що Розділ 6 «Про суддів» Литовського статуту редакції 1529 р. містив положення, що регламентували наслідки неприбуття до суду ініціатора процесу (артикул 13) та визначали заходи до порушників порядку судового засідання (артикули 17, 18). Такі положення одержали розвиток у розділі 4 «Про суддів та про суди» Литовського статуту редакції 1566 р. Зокрема, у зазначеному розділі цієї пам'ятки права з'явилося три статті (12, 13, 14), присвячені наслідкам неприбуття в судові засідання. Зберігши попередні правила, Литовський статут редакції 1588 р. (артикул 7 розділу 4 «Про суди та про суддів») поширив захист від порушення порядку судового засідання ще й на підсудка та писаря.

Доведено, що правила, які наповнюють систему загальних положень судового розгляду, містилися й у Кодексі Гетьманщини – Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р. Норми, що стосувалися аналізованого інституту кримінального процесуального права, були викладені у главі 7 «Про суди, суддів та інших персон, належних до суду, та про зміст правового порядку в судових справах». Привертає увагу назва розділу, з якої випливає, що у ньому, серед іншого, об'єднані приписи, що стосуються упорядкування судового процесу. У п. 4 статті 3 зазначеної глави Прав, за якими судиться малоросійський народ, встановлені наслідки неприбуття до суду у вигляді штрафу, на зразок Литовських статутів, а також приводу. Ще одне правило, яке має приналежність до сучасних загальних положень судового розгляду, одержало закріплення у п. 3 статті 4. Цей пункт приписував здійснювати правосуддя лише у відповідному місці.

Зазначено, що наступним етапом розвитку інституту загальних положень судового розгляду на українських землях є його регламентація у Статуті кримінального судочинства Російської імперії 1864 р. Правила, що становлять загальні положення судового розгляду, були викладені у трьох главах цієї пам'ятки права – главі 3 «Про склад присутніх у судовому засіданні», главі 4 «Про керівництво ходом справи в судовому засіданні» та главі 5 «Про умови провадження справ в судовому засіданні».

Констатовано, що ще одним джерелом кримінального процесуального права, яке діяло на теренах сучасної України (її західноукраїнських земель), був КПК Австро-Угорщини 1873 р. У цьому кодифікованому акті були регламентовані такі загальні положення судового розгляду як головуючий у судовому засіданні, обов'язки присутніх у залі судового засідання, заходи до порушників порядку судового засідання, а також об'єднання матеріалів кримінальних проваджень.

Встановлено, що пам'яткою кримінального процесуального права, яка діяла на частині західноукраїнських земель (Галичини) після розпаду Австро-Угорської монархії у 1918 р., був КПК Польщі (Другої Речі Посполитої) 1928 р., Загальні положення судового розгляду були викладені у розділі II «Загальний порядок судового розгляду» та розділі III «Початок судового розгляду» Книги VII «Провадження в суді першої інстанції».

Ключові слова: кримінальне провадження, судовий розгляд, загальні положення судового розгляду, правове регулювання, Україна, Литовські статутути, Права, за якими судиться малоросійський народ, КПК Австро-Угорщини 1873 р., КПК Польщі (Другої Речі Посполитої) 1928 р.

S. R. Raphaelont. Legal Regulation of General Provisions of Criminal Proceedings in Ukraine from the Beginning of the XIV to the End of the XX Century

The author argues that the origins of the rules which constitute the general provisions of criminal proceedings go back to the 16th century – the period when the statutes of the Grand Duchy of Lithuania, Ruthenia, and Zemaitia (Lithuanian statutes) were in force on the territory of modern Ukraine.

It is noted that Section 6 “On Judges” of the Lithuanian Statute of 1529 contained provisions regulating the consequences of failure to appear in court by the initiator of the process (Article 13) and determining the measures to be taken against violators of the court session procedure (Articles 17, 18). Such provisions were developed in Chapter 4 “On Judges and Courts”

of the Lithuanian Statute of 1566. In particular, this chapter of the legal monument contained three articles (12, 13, 14) on the consequences of failure to appear in court. Retaining the previous rules, the Lithuanian Statute of 1588 (Article 7 of Section 4 "On Courts and Judges") extended the protection against disruption of court proceedings to the judge and clerk.

It is proved that the rules which fill the system of general provisions of court proceedings were also contained in the *Hetmanate Code – the Rights by which the Little Russian people are judged in 1743*. The rules relating to the analysed institute of criminal procedural law were set out in Chapter 7 "On Courts, Judges and Other Persons Belonging to the Court, and on the Content of Legal Order in Court Cases". The title of the chapter is noteworthy, as it implies that, among other things, it combines the provisions relating to the orderly conduct of court proceedings. Paragraph 4 of Article 3 of this chapter of the *Rights under which the Little Russian people are judged* establishes the consequences of failure to appear in court in the form of a fine, similar to the Lithuanian statutes, as well as a summons. Another rule, which belongs to the modern general provisions of court proceedings, was enshrined in paragraph 3 of Article 4. This clause prescribed that justice should be administered only in an appropriate place.

It is noted that the next stage in the development of the institute of general provisions of court proceedings in Ukrainian lands was its regulation in the *Statute of Criminal Procedure of the Russian Empire of 1864*. The rules constituting the general provisions of court proceedings were set out in three chapters of this legal monument – Chapter 3 "On the composition of those present at the court hearing", Chapter 4 "On the management of the course of the case in court" and Chapter 5 "On the conditions of proceedings in court".

The author notes that another source of criminal procedural law which was in force on the territory of modern Ukraine (its western Ukrainian lands) was the *Code of Criminal Procedure of Austria-Hungary of 1873*. This codified act regulated such general provisions of court proceedings as the presiding officer in court, duties of those present in the courtroom, measures to be taken against violators of the court order, and also consolidation of criminal proceedings.

The author establishes that the monument of criminal procedural law which was in force in a part of the western Ukrainian lands (Galicia) after the collapse of the Austro-Hungarian monarchy in 1918 was the *Code of Criminal Procedure of Poland (Second Polish Republic) of 1928*, and the general provisions of the trial were set out in Section II "General Procedure of Trial" and Section III "Commencement of Trial" of Book VII "Proceedings in the Court of First Instance".

Key words: criminal proceedings, court proceedings, general provisions of court proceedings, legal regulation, Ukraine, Lithuanian statutes, *Rights under which the Little Russian people are judged*, the *Code of Criminal Procedure of Austria-Hungary of 1873*, the *Code of Criminal Procedure of Poland (Second Polish Republic) of 1928*.

Постановка проблеми. Проблематика унормування загальних положень судового розгляду кримінального провадження на території сучасної України, на жаль, не становила інтересу в українських істориків права і процесуалістів кримінально-правового циклу. Актуальність цього напрямку дослідження полягає у генезисі становлення та еволюції цього нормативного утворення на землях сучасної України. Наукова розвідка історико-правового досвіду регламентації загальних положень судового розгляду кримінального провадження дає можливість дати оптимальні відповіді на питання сьогодення з огляду на варіанти їх вирішення у минулому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деяким питанням становлення та розвитку загальних положень судового розгляду кримінального провадження на території сучасної України присвятили свої праці І. Бойко, М. Кобилецький, В. Кульчицький, Я. Падох, Б. Тищик та інших українські науковці.

Метою статті є з'ясування регламентації загальних положень судового розгляду кримінального провадження на території України з початку XIV – до середини XX ст., ґрунтуючись на вивченні пам'яток права.

Виклад основного матеріалу. Витоки правил, що становлять загальні положення судового розгляду кримінального провадження, сягають XVI ст. – періоду дії на теренах сучасної України *статутів Великого князівства Литовського, Руського, Жемайтійського (Литовських статутів)*.

Розділ 6 «Про суддів» Литовського статуту редакції 1529 р. містив положення, що регламентували наслідки неприбуття до суду ініціатора процесу (артикул 13) та визначали заходи до порушників порядку судового засідання (артикули 17, 18).

Так, відповідно до артикулу 12 зазначеного розділу цієї пам'ятки права, якби який позивач порушив проти когось справу в суді, на перший рок¹ сам не з'явився без поважної причини, як-от у зв'язку із хворобою або у зв'язку із нашою господарською службою, і не заявив суду про ці поважні причини, то повторно він не може порушити ту саму справу, перш ніж не сплатить витрат і збитків. Своєю чергою, згідно з артикулом 17 того ж розділу якби хто у суді схопив рукою іншого, штовхнув, смикнув або вдарив, але не поранив, і тим самим учинив би в суді безлад, той мусить заплатити штраф дванадцять рублів грошей. а тому за безчестя – у залежності від стану того. Якщо ж хто перед судом оголив би шаблю або меч, то, хоча б нікого не поранив, йому все одно відрубують руку. А якби поранив кого перед судом, то підлягає смертній карі. Ще одні положення подібного спрямування були викладені в артикулі 18. Зокрема, якби хто кому іншому або суддям у суді сказав лайливі слова і тим виказав зневагу до суду і суддів, то його має бути покарано тюремним ув'язненням терміном на шість тижнів, також і суддя, виконуючи судові обов'язки, не повинен нікого ображати. Якщо ж суддя схопив би кого рукою або вдарив, то мусить заплатити тому за безчестя відповідно

¹ Засідання суду, пов'язане певним строком.

до стану. А якби суддя образив кого лайливими словами, то образений має поставити його перед нами, господарем, або перед панами, і йому із суддею має бути вчинено правосуддя у відповідності до законів. Якби хто загрожував судді, то мусив не тільки відсидіти шість тижнів, але і після відбуття цього строку мусить представити достойних поручителів, щоб судді були спокійні [1, с. 247–248].

Як видно, санкції за порушення порядку судового засідання були диференційованими та різними за ступенем тяжкості – від найлегшого заходу у вигляді штрафу, до обмеження свободи у вигляді тюремного ув'язнення, до тілесного покарання і, навіть, смертної кари. Вже сама потенційна можливість застосування двох останніх жорстоких санкцій здійснювала істотний психологічний вплив на учасників судового процесу. У такий спосіб забезпечувалася повага до суду та судової процедури, а також до держави в особі великого князя.

Наведені вище положення одержали розвиток у розділі 4 «Про суддів та про суди» Литовського статуту редакції 1566 р. Зокрема, у зазначеному розділі цієї пам'ятки права з'явилося три статті (12, 13, 14), присвячені наслідкам неприбуття в судове засідання. Одним з таких наслідків була сплата штрафу, розмір якого залежав від кількості випадків нез'явлення. Штраф належало сплатити як протилежній стороні, так і суду. Ще одним наслідком було позбавлення права на звернення до суду, за умови неприбуття в судове засідання втретє. Стаття 36 цього ж розділу регламентувала наслідки нез'явлення прокурора². Якщо прокурор не прибув у судове засідання у зв'язку із хворобою, то жодних заходів ні щодо нього, ні щодо сторони, яку він представляв не передбачалося. Окрім зазначених загальних положень, в статті 38 розділу 4 Литовського статуту 1566 р. було встановлено заборону для будь-кого з'являтися в судове засідання зі зброєю. За порушення цієї заборони встановлювався штраф дванадцять рублів грошей, а суд не міг проводити судовий розгляд, поки особа не склала зброю [2, с. 300–302, 313, 314].

Зберігши попередні правила, Литовський статут редакції 1588 р. (стаття 7 розділу 4 «Про суди та про суддів») поширив захист від порушення порядку судового засідання ще й на підсудка та писаря. За нанесення тілесних ушкоджень, намагання це зробити або за образу зазначених суб'єктів встановлювалася така ж санкція, що й за вчинення цього роду дій стосовно судді. Понад те, в статті 77 згаданого розділу передбачалося можливість відкладення судового розгляду. Зокрема, коли суд, вислухавши скарги і відповіді сторін, звелить якій-небудь стороні представити докази або спростування доказів, а та сторона, на той час, коли мала доводити або спростовувати докази, не доведе або не спростує докази, така справа свою програє. А проте, якби відразу сторона якого свідка, або й двох, доставити не могла, тоді суд те і до завтра відкласти має [3, с. 120–121, 177].

Правила, що наповнюють систему загальних положень судового розгляду, містилися й у Кодексі Гетьманщини – *Правах, за якими судиться малоросійський народ 1743 р.* Норми, що стосувалися аналізованого інституту кримінального процесуального права, були викладені у главі 7 «Про суди, суддів та інших персон, належних до суду, та про зміст правового порядку в судових справах».

Насамперед, привертає увагу назва цього розділу, з якої випливає, що у ньому, серед іншого, об'єднані приписи, що стосуються упорядкування судового процесу. У п. 4 статті 3 зазначеної глави Прав, за якими судиться малоросійський народ, встановлені наслідки неприбуття до суду у вигляді штрафу, на зразок Литовських статутів, а також приводу. Ще одне правило, яке має приналежність до сучасних загальних положень судового розгляду, одержало закріплення у п. 3 статті 4. Цей пункт приписував здійснювати правосуддя лише у відповідному місці. Своєю чергою, стаття 10 окреслювала дні, в які проведення судового розгляду не дозволялося – неділя, церковні та державні свята (п. 1), а також встановлював можливість заміни судді внаслідок хвороби, державної служби чи іншої поважної причини (п. 3). Ще одне цікаве положення одержало унормування у п. 4 статті 17. Його суть полягає у повноваженні суду відстрочити судовий розгляд на інший час, якщо особа неможливо викликати до суду внаслідок того, що у місцевості, в якій вона живе епідемія чи інша небезпека. Насамкінець, звичними видаються правила, що забороняли заходити до суду з вогнепальною зброєю, здійснювати в судовому засіданні шум, лягати, а також зобов'язували ставитися з повагою до суду та суддів. За порушення цих приписів був визначений штраф у розмірі 14 рублів 10 копійок або шеститижневий арешт. За нанесення побоїв, тілесних ушкоджень судді передбачалися санкції у вигляді відрубання руки, а за вбивство судді – четвертування або інша смертна кара (пп. 1, 2 статті 5, п. 1 статті 12) [4, с. 80–112].

Наступним етапом розвитку інституту загальних положень судового розгляду на українських землях є його регламентація у *Статуті кримінального судочинства Російської імперії 1864 р.* Правила, що становлять загальні положення судового розгляду, були викладені у трьох главах цієї пам'ятки права.

Так, глава 3 «Про склад присутніх у судовому засіданні» закріплювала, що у судовому розгляді повинні брати участь не менше трьох суддів, зокрема головуючий, прокурор і секретар (ст. 595). Стаття 595 встановлювала правило незмінності складу суду – якщо один з трьох суддів внаслідок хвороби або з інших причин не міг брати участі в судовому розгляді, то його місце займав інший суддя і розгляд справи розпочинався спочатку. Водночас, заміна прокурора та секретаря не тягнула таких наслідків (ст. ст. 597, 598) [5, с. 74].

² Повірений у судах, адвокат.

Наступною главою, в якій було унормоване ще одне загальне положення судового розгляду, є глава 4 «Про керівництво ходом справи в судовому засіданні». У статті 611 викладені такі повноваження головуєчого: керівництво ходом судового слідства; спостереження за порядком давання пояснень, висловлення заперечень і зауважень; усунення в дебатах усе, що немає прямого відношення до справи; недопущення образливих для будь-якої особи висловлювань, а також проявів неповаги до релігії, закону і влади. Стаття 613 зобов'язувала головуєчого спрямовувати справу до порядку, який найбільше сприяв встановленню істини. Головуючий також повинен був зупинити кожного, хто в судовому засіданні зійшовся у недозволених відносинах зі свідками або присяжними, чи порушував встановлений порядок (ст. 617). Окремо підлягали врегулюванню повноваження головуєчого у справах за участі присяжних. Так, головуєчий звертав увагу на те, щоб присяжні скористалися усіма засобами для ґрунтовного розгляду справи та, на їх вимогу, давав відповідні роз'яснення простими і зрозумілими словами (ст. 614). Крім того, головуєчий вживав заходи до запобігання зовнішнього впливу на присяжних, що могло позначитися на їх упередженості (ст. 615). А у справах особливої важливості головуєчий міг припинити будь-яке спілкування з присяжними, надавши їм кімнати для відпочинку в приміщенні суду [5, с. 76–77].

Загальні положення судового розгляду були закріплені ще й у главі 5 «Про умови провадження справ в судовому засіданні» Статуту кримінального судочинства Російської імперії 1864 р. Зокрема ст. 633 встановлювала правило про безперервність судового засідання, за винятком часу, необхідного для відпочинку. У ст. 634 передбачалося зупинення (аналог сучасного відкладення) судового розгляду для одержання додаткових відомостей. Після одержання цих відомостей судовий розгляд продовжувався з тієї дії, на якій був зупинений. Однак судді та присяжні мали можливість вимагати відновлення деяких дій чи провадження судового слідства спочатку. Якщо при продовженні перерваного судового розгляду неможливо буде зберегти присутність присяжних винятково з осіб, які брали участь у початковому слуханні справи, то судове слідство відновлювали спочатку (ст. 635) [5, с. 78–79].

Ще одним джерелом кримінального процесуального права, яке діяло на теренах сучасної України (її західноукраїнських земель), був *КПК Австро-Угорщини 1873 р.*

У цьому кодифікованому акті були регламентовані такі загальні положення судового розгляду як головуєчий у судовому засіданні, обов'язки присутніх у залі судового засідання, заходи до порушників порядку судового засідання, а також об'єднання матеріалів кримінальних проваджень.

Згідно з § 232 слухання вів головуєчий. Він був зобов'язаний сприяти встановленню істини і повинен був забезпечити, щоб обговорення, які б затягували основне слухання без користі для з'ясування питання, були пропущені. Головуючий заслуховував обвинуваченого та свідків і визначав порядок, у якому мають говорити ті, хто просить виступити. Якщо були кілька пунктів обвинувачення, він міг розпорядитися розглядати їх разом або деякі з них окремо [6].

Відповідно до § 233 головуєчий відповідав за підтримання порядку в залі судового засідання. Кожен, кого допитували в суді або звертався до суду, повинен був говорити стоячи; однак головуєчий міг дозволити виняток з огляду на фізичний стан доповідача або через тривалість допиту. Головуючий мав право нагадати особам, які заважають засіданню про порядок і, у разі потреби, видалити їх із зали засідань. Якщо хтось чинив опір його наказам, або якщо порушення повторювалися, головуєчий міг також заарештувати порушників і, залежно від обставин, засудити їх до тюремного ув'язнення на строк до восьми діб. Якщо особа, яка заважала слуханню, підпадала під військову юрисдикцію, головуєчий міг організувати її відсторонення та (або) вимагати її покарання у найближчому військовому органі [6].

Якщо обвинувачений порушував порядок слухання, поводячи себе неналежним чином, і, незважаючи на попередження головуєчого про видалення його із зали засідання, порушення не припиняв, за розпорядженням головуєчого він міг бути видалений на одне засідання або на весь час судового розгляду, після чого розгляд справи продовжувався за його відсутності, а вирок ухвалювався у присутності секретаря (§ 234) [6].

§ 235 зобов'язував головуєчого стежити, щоб нікого не ображали чи не звинувачували в чомусь, що є явно необґрунтованим або не має відношення до справи, що розглядалася. Якщо обвинувачений або приватний обвинувач, свідок чи експерт дозволяли такі висловлювання, головуєчий міг накладати на них штраф у розмірі до п'ятдесяти гульденів або позбавити свободи на строк до восьми діб [6].

Якщо захисник або представник приватного обвинувача чи приватної порушували належну до суду повагу, їм могла бути оголошена догана або накладено штраф до ста гульденів судом. Якщо він продовжував свою неналежну поведінку, головуєчий міг позбавити його слова і вимагати від сторони обрання іншого представника, у разі потреби призначити обвинуваченому захисника за посадою. Суд другої інстанції міг за клопотанням головуєчого також позбавити учасника слухання, якщо він не є адвокатом, права виступати як представник у кримінальних справах на строк від одного до шести місяців. Якщо він був захисником, суд передавав справу до дисциплінарного органу порушника, який також міг позбавити його права здійснювати захист у кримінальних справах на строк від одного до шести місяців (§ 236) [6].

Відповідно до § 56 якщо одну і ту ж особу обвинувачували у кількох злочинних діяннях або якщо в одному злочинному діянні брали участь кілька осіб, або якщо одна з них вчинила злочинні дії також

у зв'язку з іншими особами, як правило, кримінальне провадження проти усіх цих осіб та про всі ці злочинні дії розглядав один суд та ухвалював остаточне рішення у всіх кримінальних справах [6].

Основним джерелом, що регламентувало сферу кримінального судочинства періоду ЗУНР (1918–1919), залишався КПК Австро-Угорщини 1873 р. Так само в основу кримінальної юстиції УНР та Української держави (1917–1921 рр.) був покладений Статут кримінального судочинства Російської імперії 1864 р.

Наступною пам'яткою кримінального процесуального права, що діяла на частині західноукраїнських земель (Галичини) після розпаду Австро-Угорської монархії у 1918 р., був *КПК Польщі (Другої Речі Посполитої) 1928 р.*, який діяв до вересня 1939 р. Загальні положення судового розгляду були викладені у розділі II «Загальний порядок судового розгляду» та розділі III «Початок судового розгляду» Книги VII «Провадження в суді першої інстанції».

Перший із зазначених розділів містив правила, що стосувалися повноважень головуючого в судовому засіданні, обов'язків присутніх у залі судового засідання, заходів до порушників порядку судового засідання, відкладення судового розгляду. Так, згідно з art. 303 головуючий керував розглядом і контролював його належний порядок, дивлячись, аби жодні позиції не стояли на заваді судовому процесу, докази сторони обвинувачення були досліджені перед доказами сторони захисту. Головуючий видавав розпорядження, необхідні для дотримання в залі судового засідання спокою та порядку (art. 307). Зокрема, art. 309 відповідно до якого обвинувачений, незважаючи на попередження головуючого, надалі вів себе у спосіб, що порушує порядок судового розгляду, чи демонструє неповагу до суду, головуючий міг видалити його тимчасово із зали судового засідання. Після повернення обвинуваченого до зали судового засідання, головуючий повідомляв його про все, що відбувалося за його відсутності та давав йому можливість висловитися. Так само, якщо захисник чи представник, незважаючи на попередження головуючого, надалі вели себе у спосіб, що порушує порядок судового розгляду, чи демонструє неповагу до суду, головуючий міг відібрати у них слово або усунути від участі у справі (art. 310). При цьому, відповідно до art. 311 якщо захисника було усунуто, то головуючий за клопотанням обвинуваченого, а коли захист був обов'язковим згідно із законом, то *ex officio* визначав йому нового захисника. Якщо визначений захисник не може негайно виконувати свої функції, судовий розгляд належало відкласти. Art. 314 встановлював, що при вході суду до зали судового засідання присутні мали стояти, поки судді не займуть своїх місць. Повинна встати кожна особа, до якої суд звертається, або яка звертається до суду. За змістом § 1 art. 321 окрім осіб, які брали участь у судовому розгляді, в залі судового засідання могли бути присутні лише повнолітні особи. Свідок, який не досяг сімнадцятирічного віку, міг бути присутній у залі судового засідання лише тоді, коли його присутність, на думку суду, є обов'язковою (art. 323) [7].

Другий з вищенаведених розділів регламентував наслідки неприбуття учасників судового розгляду. Зокрема, якщо не прибув обвинувачений, участь якого визнана обов'язковою, суд або вимагав негайного його доставлення або відкладав судовий розгляд (art. 325). Натомість відповідно до art. 326 якщо обвинувачений, який знаходився на свободі самовільно залишив судовий розгляд перед його закінченням, суд міг завершити судовий розгляд, якщо вже допитав обвинуваченого та не визнав необхідною його наступну участь. Згідно з art. 327 нез'явлення без поважних причин приватного обвинувача прирівнювалося до відмови від обвинувачення. У разі неприбуття цивільного позивача, суд відповідно до art. 328 залишав позов без розгляду, за винятком заявлення цивільним позивачем клопотання про проведення судового розгляду за його відсутності. У разі неприбуття свідка або експерта, суд, якщо визнавав їхній допит обов'язковим, відкладав судовий розгляд (art. 329) [7].

Висновки. Вивчення змісту пам'яток українського права дало можливість у становленні та розвитку загальних положень судового розгляду у кримінальному процесуальному праві України виокремити такі етапи: перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої (XIV – середина XVII ст.); судочинство періоду Української козацько-гетьманської держави та перебування України у складі Росії на правах автономії (друга половина XVII – кінець XVIII ст.); кримінальне судочинство періоду перебування українських земель під владою Російської та Австро-Угорської імперій (кінець XVIII – початок XX ст.); кримінальне судочинство періоду відновлення української державності (1917–1920 рр.) та перебування Галичини у складі Польщі (1919–1939 рр.); кримінальне судочинство УСРР (УРСР) радянського періоду (1922–1991 рр.); кримінальне судочинство незалежної України (з 1991 р. по теперішній час).

Литовські статuti 1529 р., 1566 р. та 1588 р. унормували такі правила, що становлять сучасні загальні положення судового розгляду, як наслідки неприбуття в судові засідання учасників судового провадження, заходи до порушників порядку судового засідання, обов'язки присутніх у залі судового засідання та відкладення судового розгляду.

У порівнянні з правовим регулюванням умов до судової діяльності в Литовських статутах, у Кодексі Гетьманщини 1743 р. були розширені наслідки нез'явлення до суду у вигляді застосування приводу. Окрім того, ця пам'ятка права чітко окреслювала місце та час проведення судового засідання, встановлювала можливість заміни судді та відстрочки судового розгляду.

У Статуті кримінального судочинства Російської імперії 1864 р. правило про необхідність судового розгляду спочатку, у випадку заміни судді, було абсолютним і не мало винятків, на відміну від чинного його

правового регулювання. З іншого боку, головуєчий згідно зі Статутом кримінального судочинства 1864 р. мав повноваження, пов'язані з функціонуванням суду присяжних. Сьогодні у нього такі повноваження відсутні, оскільки той суд присяжних, що діє в Україні не є класичним (англо-американського взірця), а континентальної моделі, за якою присяжні, вирішують питання права і факту, мають такі ж права, що й судді, беруть активну участь у дослідженні доказів та усіх матеріалів кримінального провадження, не лише встановлюють сам факт діяння, але й визначають наявність усіх елементів складу злочину.

У КПК Австро-Угорщини 1873 р. привертають увагу обов'язок звертатися до суду, ставити запитання і давати на них відповіді стоячи, можливість видалення обвинуваченого із зали судового засідання тимчасово або на весь час судового розгляду за порушення порядку у ньому, регламентація критеріїв для об'єднання матеріалів кримінального провадження за об'єктом і за суб'єктом. Такі правила закріплені й у чинному кримінальному процесуальному законі України.

За наслідками огляду загальних положень судового розгляду, регламентованих у КПК Польщі 1928 р., привертають увагу такі особливості. Зокрема головуєчий не мав повноважень видалити обвинуваченого із зали судового засідання на весь період судового розгляду за систематичне грубе порушення порядку судового засідання. З іншого боку, тогочасне кримінальне процесуальне законодавство встановлювало віковий ценз для присутніх в залі судового засідання. Примітно, що вищенаведені наслідки неприбуття до суду цивільного позивача визначені й у чинному КПК України.

Список використаних джерел:

1. Статути Великого князівства Литовського : у 3-х томах. Том I. Статут Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література, 2002. 464 с.
2. Статути Великого князівства Литовського : у 3-х томах. Том II. Статут Великого князівства Литовського 1566 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література, 2003. 560 с.
3. Статути Великого князівства Литовського : у 3-х томах. Том III. Статут Великого князівства Литовського 1588 року : у 2 кн. Кн. 2 / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література, 2004. 568 с.
4. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р. / відповідальний редактор та автор передмови акад. Ю. С. Шемшученко, упорядник та автор нарису К. А. Вислобоков. К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 1997. 548 с.
5. Уставъ уголовного судопроизводства / Судебные уставы 20 ноября 1864 года. СПб., 1864. 164 с.
6. Die Österreichische Strafproceßordnung von 1873. URL: <http://www.koeblergerhard.de/Fontes/StPOOE1873.htm>
7. Kodeks postępowania karnego 1928 r. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19280330313/O/D19280313.pdf>